

Veldleeuwerik (tekening:
Elwin van der Kolk)

Weidevogels en monitoring

Arend van Dijk

Weidevogels vormen een voor Nederland belangrijke vogelgroep. Hun aantalsontwikkeling staat in nauw verband met ontwikkelingen in het agrarisch gebied. Gegevens over trends hebben veel raakvlakken met weidevogelbescherming, beheer van agrarische (en bepaalde natuur-)gebieden, landbouwbeleid en planologie. In dit artikel wordt ingegaan op de achtergronden bij weidevogelmonitoring.

Weidevogels waren (en zijn) voor velen de meest karakteristieke vogelgroep van Nederland. Ze voelden zich in vrijwel alle hoeken van de Nederlandse delta thuis en werden in de directe woon- en werkomgeving van mensen aangetroffen. Door hun opvallend broedgedrag en het gemak waarmee nesten (van sommige soorten!) werden gevonden, konden ze zich in een grote populariteit verheugen. Bij de bevolking hadden ze een grotere bekendheid dan bijvoorbeeld bos- of moerasvogels; ook nu is dat nog zo. Toen weidevogels in de jaren zestig en zeventig in toenemende mate door allerlei ontwikkelingen bedreigd werden, vormden ze de eerste vogelgroep waarmee bij allerlei planologische afwegingen rekening gehouden werd. In de jaren zeventig werd bijvoorbeeld een waarderingschaal geïntroduceerd, waarbij gepoogd werd de betekenis van een gebied voor weidevogels in een getal uit te drukken.

De belangstelling uitte zich ook in onderzoek, resulterend in enorme stapels publicaties. Monitoring werd, nog voor de term in zwang raakte, bij weidevogels al jaren gedaan.

Weidevogelmonitoring

Hoewel weidevogels in de jaren zestig en zeventig volop geteld werden, vormde gebrek aan gestandaardiseerde inventarisatiemethoden een probleem. Er werd gewerkt met een ratjetoe aan methoden, variërend van intensief nesten zoeken tot eenmalige tellingen van paren. Resultaten van verschillende tellingen (gebieden, jaren) waren daarom niet altijd vergelijkbaar. Met de start van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) in 1984 en het verschijnen van het handboek Vogelinventarisatie (Hustings et al., 1985) werd

een verregaande standaardisatie van inventarisatietechnieken doorgevoerd. Verder circuleerden verschillende lijsten van wat nu onder weidevogels moest worden verstaan. Weidevogels zijn er in engere (steltlopers) of ruimere zin (ook cenden, Patrijs, Veldleeuwerik, Graspieper e.d.). Het heeft tot de jaren negentig geduurd, voordat overeenstemming werd bereikt over de samenstelling van de soortgroep weidevogels in verband met monitoring.

Weidevogels in het BMP

Toen SOVON, in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek, van start ging met het BMP werd het van groot belang geacht informatie te verzamelen over weidevogels. Het landschapstype 'open grasland' werd gepropageerd als een der voorkeursbiotopen bij de keuze van een proefvlak. In de beginjaren werden inderdaad wel wat weidevogelgebieden volgens de regels van het BMP onderzocht (Van Dijk et al., 1989), maar in vergelijking met wat er in totaal aan weidevogels geïnventariseerd werd in Nederland, was het aantal gering. Bij bv. bosvogels lag deze verhouding veel gunstiger. Het probleem met veel andere weidevogelinventarisaties was, dat deze onmogelijk in het BMP konden worden opgenomen door een andere methode van onderzoek, een beperkte keuze van soorten of gebrek aan standaardisatie. Na enkele jaren gloorde het echter aan de horizon, toen enkele provinciale overheden weidevogelmeetnetten realiseerden,

	Groningen	Noord-Holland	Zuid-Holland	Overijssel
startjaar	1986	1987	1990	1990
doel	controleerend signalerend	controleerend signalerend	controleerend	signalerend
methode	Punt-turf	BMP	Turf	BMP
aantal bezoeken	5-6	5-6	4	5
interpretatie*	BMP	BMP	BMP	BMP
aantal vaste proefvlakken	110	55	110	11
oppervlakte(ha)	30	50	40	100
weidevogelsoorten	alle	alle	alle	alle
milieuv variabelen**	ja	ja	ja	ja

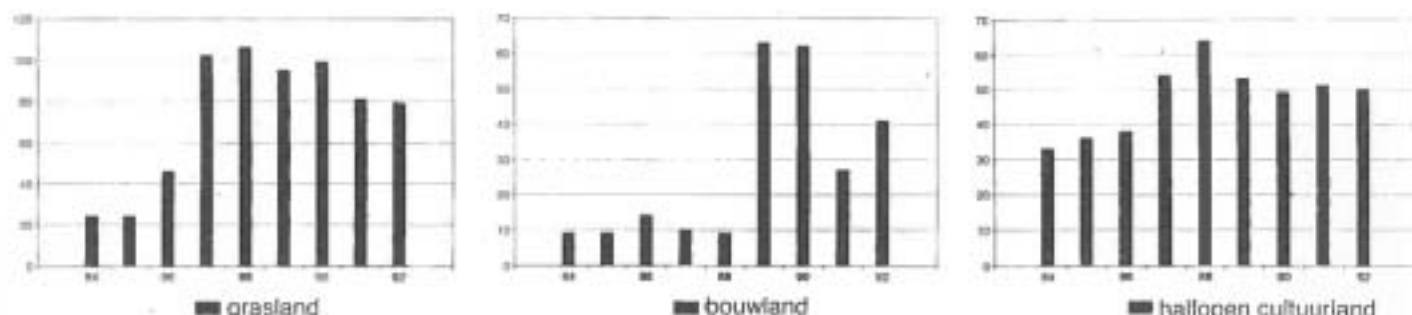

Fig. 1. Aantal BMP-plots in open grasland, open bouwland en halfopen landschap van 1984 tot en met 1992.

waarbij de BMP- of andere standaardmethode werd toegepast. Provinciale meetnetten bestaan meestal uit tientallen gebieden die jaarlijks door professionele krachten worden geïnventariseerd, puur ten behoeve van het provinciale beleid. Het zal duidelijk zijn dat een grote meerwaarde wordt verkregen wanneer deze provinciale gegevens meegenomen kunnen worden in het landelijke BMP. Dit is van wederzijds voordeel. De BMP-trend wint aan betrouwbaarheid, terwijl de landelijke referentie voor de provinciale meetnetten wordt versterkt.

Inbreng provincies

De provincies werken samen in de subwerkgroep (avi)fauna van de Interprovinciale Ambtelijke Werkgroep Milieukartering (IAWM). Deze werkgroep probeert de meetnetten zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen, zodat onderlinge vergelijking en eventuele opname in het landelijke BMP-meetnet mogelijk is (IAWM, 1992).

In 1984 konden vier proefvlakken van de provincie Noord-Holland in het BMP worden bijgeschreven, maar de grote klap kwam in 1987 toen het Noordhollandse totaal op 55 proefvlakken kwam. Overigens leverde dit ook een probleem op,

want de BMP-weidevogeltrend werd nu sterk bepaald door de gegevens uit Noord-Holland. In de loop der jaren nam het aantal door vrijwilligers elders geïnventariseerde plots ook toe, waardoor deze oververtegenwoordiging enigszins werd verminderd.

Tussen 1986 en 1990 zijn ook in de provincies Groningen, Zuid-Holland en Overijssel weidevogelmeetnetten opgezet (tabel 1). In Noord-Brabant draaide in de periode 1990-92 een weidevogelmeetnet, waarvoor in 1994 een nieuw meetnet in de plaats kwam, gericht op weide- en struweelvogels. Voegen we hieraan toe dat in de provincie Zeeland ook aan een weidevogelmeetnet wordt gedacht en dat er recent in Friesland gedetailleerde plannen hiervoor ontwikkeld zijn, dan ziet het beeld er niet somber uit. Overigens is het nog niet zover dat uit alle provincies met een weidevogelmeetnet gegevens in het BMP binnenstromen.

Zoals uit tabel 1 blijkt, is de methode van onderzoek in Groningen en Zuid-Holland afwijkend van het BMP (Van Scharenburg et al., 1992; Scharringa, 1992). Uit onderzoek is echter gebleken dat voor het gebruiksdoel (volgen van aantalsontwikkeling) de afwijking tussen de Turfmethode en de BMP-methode aanvaardbaar klein is en dat de met beide methoden verzamelde gegevens goed te integreren zijn (Verstrael et al., 1990). We moeten ons hierbij realiseren dat de Turfmethode wordt uitgevoerd door zeer systematisch werkende professionele krachten, waardoor standaardisatie beter gewaarborgd is.

Aantal proefvlakken

De BMP-gegevens van agrarisch gebied kunnen worden uitgesplitst in die van open grasland, open bouwland en halfopen cultuurlandschap. Verreweg de meeste weidevogels worden in open grasland vastgesteld.

OPEN GRASLAND

In de eerste BMP-jaren bedroeg het aantal proefvlakken 25-50 (fig. 1). In 1987-90 schommelde het aantal rond 100, in 1991-92 rond 80. De sprong van 1986 op 1987 wordt vooral veroorzaakt door de inbreng van zo'n 55 provinciale plots uit Noord-Holland, maar ook door 15 plots van het Ministerie van Landbouw in de provincie Groningen. Deze laatste vielen na 1990 weer af. Zo'n 25-30 proefvlakken worden jaarlijks door vrijwilligers geïnventariseerd. Een vrij groot deel (40%) van de door vrijwilligers getelde plots heeft een reservaatstatus of een aangepast beheer (relatienotagegebieden). Wellicht levert dit voor sommige weidevogelsoorten (o.a. Watersnip) een te rooskleurig beeld van de aantalsontwikkeling op.

In de loop der jaren zijn 145 proefvlakken in open grasland geïnventariseerd, waarvan 27 eenmalig. Van de 118 meerjarig geïnventariseerde plots, waarmee trends berekend kunnen worden, is 42% gedurende 7-9 jaren geïnventariseerd, 34% in 4-6 jaren en 24% in 2-3 jaren.

Er kan geconcludeerd worden dat het aantal weidevogelplots in de eerste helft van de jaren negentig op kan lopen tot 350! Voorwaar geen sinecure en het laat zich raden dat dit een flinke invloed zal hebben op de representativiteit van de berekende trends. Een zekere bescheidenheid ten aanzien van reeds gepubliceerde BMP-cijfers is dus op z'n plaats.

OVERIG AGRARISCH GEBIED (fig. 1)

Het aantal plots in halfopen agrarisch gebied is tussen 1984 en 1988 geleidelijk toegenomen van ruim 30 tot 65 en daar-

Tabel 1. Kenmerken provinciale weidevogelmeetnetten.

Verklaring:

* In grote lijnen wordt de BMP-handleiding gevolgd (Van Dijk, 1993), behoudens enige aanpassingen. In alle gevallen worden de datumgrenzen gebruikt.

** De gemeten variabelen hebben betrekking op maaidata, veebezetting, bedrijfsvoering, slootpeilen enz.

Fig. 2. Aantal soorten weidevogels per BMP-plot in 1992, weergegeven in vier aantalsklassen (1-5, 6-10, 11-15, >15).

na gestabiliseerd rond 50 plots. Deze liggen voornamelijk in Oost- en Zuid-Nederland.

Open bouwland is nooit populair geweest onder BMP'ers. Dat daar toch heel wat leuk te beleven valt is wel gebleken in Groningen, waar de overproductie in de landbouw met de branklegregeling werd bestreden, waardoor er voor allerlei vogels (onder andere Grauwe kiekendief) interessante gebieden ontstonden. In 1989-90 werden hier weloverwogen ruim 50 plots aangepakt. In 1991-92 viel dat aantal sterk terug (maar in 1993-94 loopt het weer op). Het zal duidelijk zijn dat door het sterk wisselende aantal proefvlakken en de 'eenzijdige' ligging in Groningen, landelijke uitspraken over trends in bouwland momenteel hachelijk zijn. Proefvlakken in bouwland en halfopen agrarisch gebied worden voornamelijk door vrijwilligers geïnventariseerd.

Omvang steekproef

Om een idee te geven van de omvang van de weidevogelsteekproef zijn de gegevens van 1992 hieronder uitgewerkt (1992 is het meest recente jaar waarover alle gegevens verwerkt zijn). In figuur 2 is aangegeven in welke BMP-plots weidevogels werden aangetroffen, en om hoeveel soorten het ging. Noord-Holland springt eruit

qua aantallen plots (dankzij het provinciale meetnet) en de goede weidevogelgebieden hier. Met name Friesland was dat jaar nog onvoldoende vertegenwoordigd in het BMP, zeker in vergelijking tot bijv. het aanpalende Drenthe. In het oosten en zuiden van het land werden doorgaans slechts enkele soorten aangetroffen, met uitzondering van het rivierengebied.

Biotoopindexen

We hopen de BMP-steekproef zodanig evenwichtig te krijgen dat indexen per soort in het vervolg zoveel mogelijk per biotooptype kunnen worden berekend. Dit geeft een beter idee van de aantalsontwikkeling dan de tot nu toe gepresenteerde getallen voor heel Nederland. Om namelijk de trend voor heel Nederland te kunnen geven, zou per soort eerst "gewogen" moeten worden welk aandeel van de broedpopulatie wordt ingenomen door de verschillende biotopen. Denk maar aan een soort die veel in agrarisch landschap en natuurterrein broedt. Een lichte toename in natuurgebieden tikt flink door in ongecorrigeerde landelijke BMP-cijfers

	biotoop	1986	1989	1992
Wilde Eend	B	0	0	-
	A	0	0	-
	N	0	+	-
Slobeend	A	+++	+++	+++
	N	-	-	-
Kuifeend	A	++	++	+
	N	0	-	-
Waterhoen	B	-	+	++
	A	-	-	-
	N	---	-	---
Meerkoet	B	-	0	+
	A	0	+	+
	N	-	-	-
Scholekster	A	0	0	0
	N	0	-	-
Kievit	A	-	-	-
	N	-	0	-
Veldleeuwerik	A	-	-	-
	N	0	0	++
Graspieper	A	-	0	0
	N	-	+	++

Tabel 2. Vereenvoudigde trends van een aantal soorten in bosgebieden (B), agrarisch landschap (A) en natuurterrein (N). Weergegeven is de index in een bepaald jaar ten opzichte van het basisjaar 1984.

Verklaring:

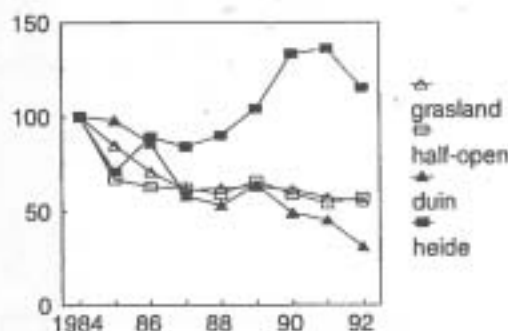
- index >50% lager dan in 1984;
- 26-50% lager;
- 10-25% lager;
- 0 <10% hoger of lager;
- + 10-25% hoger;
- ++ 26-50% hoger;
- +++ >50% hoger.

Kievit
(foto: Bert Bos)

Veldleeuwerik

Kievit

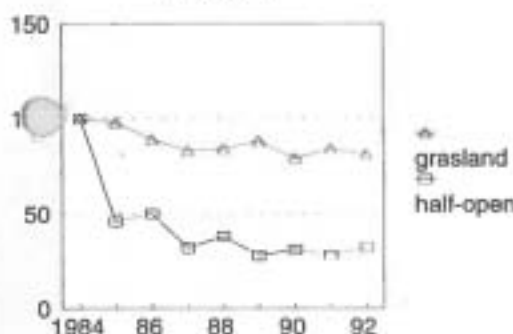

Fig. 3. Aantalontwikkeling Kievit en Veldleeuwerik per biotoop van 1984 tot en met 1992.

vanwege het grote aantal onderzochte natuurgebieden. Landelijk kan dit evenwel teniet gedaan worden door een lichte afname in cultuurland (minder zwaar vertegenwoordigd in de steekproef). Definitieve cijfers kunnen op dit moment niet gegeven worden, omdat er een nieuwe berekeningswijze zal plaatsvinden. In tabel 2 zijn trends in gesymboliseerde vorm weergegeven voor een aantal soor-

ten. Er is onderscheid gemaakt tussen bos, agrarisch landschap en natuurterrein (duin, heide, moeras). Merk op dat de ontwikkelingen in verschillende biotopen vaak niet in de pas lopen. Veldleeuwerik en Graspieper doen het in natuurterrein beter dan in agrarisch landschap; bij Slobbeend, Kuifeend en Scholekster is het omgekeerde het geval.

Door het beperkte aantal telgegevens is de onderverdeling in de tabel bijzonder grof. Hoe meer telgegevens per biotoop beschikbaar zijn, des te verfijnder kan de uitsplitsing plaatsvinden. Binnen het agrarisch landschap kan bv. voor een aantal soorten onderscheid worden gemaakt tussen open grasland en halfopen cultuurland; binnen natuurgebieden is dit soms mogelijk voor heide, moeras en duin. Dat dit verhelderend kan werken blijkt uit figuur 3. De afname van de Kievit in halfopen cultuurland is sterker geweest dan die in open grasland. De Veldleeuwerik blijkt het in de duinen zelfs nog slechter te doen dan in de agrarische gebieden. De schijnbaar gunstige ontwikkeling in natuurterrein is in feite wat vertekend door de toename op heidevelden. In Drenthe floreert de Veldleeuwerik op heidevelden waar koeien worden ingezet tegen vergrassing, op de Veluwe zijn het juist de vergraste heidevelden die aantrekkingskracht uitoefenen. Vrijwel overal elders in het land is het kommer en kwel met deze soort.

Andere voorbeelden van het nut van opgesplitste indexen zijn o.a. te vinden in de rapportages van provinciale meetnetten. Scharringa (1991, 1993) heeft voor Noord-Holland trends van weidevogels onderscheiden voor intensief agrarisch gebied, extensief agrarisch gebied en Relatienotagegebied. Van Scharenburg (1993) vergelijkt voor Groningen trends van o.a. Slobbeend in veengraslanden en kleigraslanden.

Conclusies

- Door een betere afstemming van professionele (provinciale) meetnetten en de vrijwilligers, winnen de BMP-gegevens aan zeggingskracht.
- Een betere weging van de verschillende biotopen binnen het BMP maakt ook nauwkeuriger uitspraken mogelijk.
- Oorzaken van trends zijn nog moeilijk te geven. Hiervoor zijn bv. ook reproductiegegevens noodzakelijk. Momenteel wordt de haalbaarheid van dergelijk onderzoek door SOVON onderzocht.

Literatuur

- Dijk, A.J. van, 1993. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek SOVON, Beek-Ubbergen.
- Dijk, A.J. van, G. van Dijk, T. Piersma & SOVON, 1989. Weidevogelpopulaties in Nederland. De jongste aantalscheringen in internationaal perspectief. *Het Vogeljaar* 37(2):60-68.
- Hustings, M.F.H., Kwak, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen (red.), 1985. *Vogelinventarisatie; achtergronden, richtlijnen en verslaglegging*. Nederlandse Vereniging tot bescherming van Vogels, Zeist, Pudoc, Wageningen.
- IAWM subwerkgroep avifauna, 1992. IAWM-richtlijnen. Methodiek weidevogelmeetnetten. Subwerkgroep avifauna IAWM, Haarlem.
- Scharenburg, K. van, 1993. De Groninger graslanden steeds stiller en leger? Resultaten weidevogelmeetnet provincie Groningen in 1987-1992. *Grasland* 21(3/4): 22-29.
- Scharenburg, K. van, J. Meijering & R. de Koning, 1992. *Rapportage Biologisch Meetnet Provincie Groningen 1986-1990*. Dienst RO, afdeling Groen, bureau NLO, Provincie Groningen, Groningen.
- Scharringa, C.J.G., 1991. Meetnet weidevogels Noord-Holland 1987-1991. *Graspieper* 11:159-169.
- Scharringa, C.J.G., 1992. Handleiding inventarisatie broedvogels. Milieu-inventarisatie provincie Noord-Holland (5e herziene uitgave). Dienst Ruimte en Groen, Haarlem.
- Scharringa, C.J.G., 1993. Meetnet weidevogels Noord-Holland in 1992. *Graspieper* 12: 134-140.
- Verstrael, T., R. Meijer & B. Daemen, 1990. Hoe goed is de BMP-steekproef? *Limosa* 63: 153-160.
- Vos, P., 1990. Weidevogelmeetnet Zuid-Holland. Werkdocument. Een verslag van de werkzaamheden die zijn verricht ten behoeve van het ontwerp van een weidevogelmeetnet voor de provincie Zuid-Holland. Milieubiologie Rijksuniversiteit, Leiden.
- Dankwoord**
- Met dank aan Theo Verstrael (CBS, Afdeling Natuurlijk Milieu) voor het verzorgen van indexen per biotoop en John van Betteray (SOVON) voor de verzorging van de tekst.
- Ing. A.J. van Dijk
SOVON Vogelonderzoek Nederland
Rijksweg 178
6573 DG Beek-Ubbergen

